

Iz knjig

Politik ali vzgojitelj?

Kadarkoli izidejo spomini kakega našega javnega delavca, gotovo občuti vsak bralec, kako nam manjka sintetična slika naše zgodovine zadnjega polstoletja. Čim močnejša osebnost obračunava s svojim delom in delom svojih sodobnikov, tem subjektivnejši je pogled, ki se zrcali v spominih na njegovo dobo. Pri vsej objektivnosti, ki jo more in hoče doseči, je pogled omejen vsaj po pisateljevem delu in zanimanju. Zato je sintetična zgodovinska slika edino ozadje, na katerem dobijo posamezna vprašanja, ki jih prožijo spomini, svojo polnost in pomembnost. Take slike o svoji zgodovini, kakor rečeno, še nimamo. Naj ob Tumovi zadnji in posmrtni knjigi „Iz mojega življenja, spomini, misli in izpovedi“, ki je izšla v uredništvu Dušana Kermaunerja pri Naši založbi, najprej izrazimo željo, da bi tako zgodovino čimprej dobili. Koliko važnega za sedanjost nam je iz lastne zgodovine neznanega, koliko umskega dela in organizacijskihkušenj naših prednikov je zato za vas mrtev kapital!

V obliki, v kakršni smo dobili Tumove spomine, pa imamo v neki meri nadomestek za zaželeno zgodovino. Tuma svojih spominov ni mogel sam končati. Prehitela ga je smrt. Spomine, ki so v drugi polovici, ki obravnavajo Tumovo javno delo, po urednikovem zatrdilu ostali torso, je zato urednik dopolnil s prispevkom „K osvetlitvi Tumovega idejnega snovanja“. V resnici so te dopolnitve postale cela monografija o Tumi. Tuma je bil izviren in vsestranski političen mislec. Z analizo razvoja njegovih političnih misli in s tem v zvezi z analizo strank, v katerih je delal, so tako cela območja naše zgodovine med 1890 in 1920 na novo osvetljena. Naj iz množice vprašanj, ki vstajajo na ta način pred nami, imenujem samo dve: pomen Trsta za naš narodni obstanek in razvoj ter odnos socialne demokracije do narodnostnega vprašanja. Kot zgodovina so Tumovi spomini v urednikovih dopolnitvah tako obdelani, da jim morejo dodajati in jih spreminjati samo sodobniki in zgodovinarji.

Tumovi spomini so radi njegovega javnega delovanja nujno kos slovenske zgodovine in še posebej zgodovine primorskega ozemlja, saj je stal sredi primorske politike. Toda Tumov namen ni bil, pisati zgodovino. Hotel je pred vsem, da bi bilo vidno njegovo stremljenje in uveljavljanje kot osebnosti. V tem pogledu je sam čutil, da je njegova problematika v tem, da se je s politiko pečal brez tistega bodisi velikega ali majhnega zunanjega uspeha, ki politično delo sankcionira. V naslednjem se hočem ukvarjati s Tumovim osebnim vprašanjem.

Tuma je vstopil v politiko po Garbščkovem posredovanju in na vabilo voditeljev goriške narodne stranke, ki ji je manjkal sposoben jurist. Prevzel je kandidaturo za deželni zbor, bil izvoljen in postal deželni odbornik.

S svojim delom se je kmalu uveljavil. Med poslanci in posebej med odborniki je bil novinec ter ni imel njihovih dolgoletnih izkušenj; z izredno pridnostjo pa jih je po znanju hitro dosegel in presegel. Razen tega je iz svojega akademskega življenja prinesel široko obzorje in pripravljenost na velike, celoto in bistvo položaja zadevajoče zamisli. Slednjič je bila Avstro-Ogrska klasična dežela drobnega dela. S svojo zakonitostjo in dobro upravo je nudila prav delavnemu in stvarnemu juristu vse možnosti. Tako je bil Tuma na poti, da prevzame vodstvo slovenske stranke

na Goriškem. Zaradi svoje smotrne delavnosti je postajal središče stranke. „Osvojitvi slovenskega plemena od laške nadvlade, kulturne in gospodarske“, kar je bil smisel narodne stranke, je dal načrt in gospodarsko podlago.

Nenadoma pa je trčil ob problem moči.

Začutil je, da mu drugi poslanci zavidajo in se boje, da jih bo izpodrinil. Z intrigo so res izrinili Tumo iz šolskega društva, ki je bilo njegova zasnova, prešli so ga in imenovali za referenta na drugem ljubljanskem vseslovenskem shodu političnega novinca dra. Franka. Odkrito so ga napadli na občnem zboru Ljudske posojilnice.

In kakršnega se je Tuma pokazal pri tej priliki, tak je ostal vse življenje. Ni se hotel spustiti v boj, niti ni istovetil sebe s politično črto in ni branil položajev, ki jih je tudi nehote pridobil. Izjavil je, da se hoče umakniti iz političnega življenja in da želi samo še tihe likvidacije svojega javnega dela. Te likvidacije pa Tuma nikdar ni dočakal. Gabršček je tedaj proti njegovi volji izzval razkol v narodni stranki in ker so dolžili Tumo, da je prišlo do razkola radi njega, je preklical svoj izstop in podprl Gabrščka. V tem trenutku mu ni šlo za dovršitev začete politične zamisli, ki je terjala njegovo osebo, temveč za izpolnitev neke moralne dolžnosti. Zato je vztrajal v političnem življenju in vztrajati je hotel, dokler njegova stranka ne zmaga in s tem ne opraviči njegovega dela.

V novi stranki je najprej vršil samo posle strokovnjaka. Kljub temu je tudi v tej stranki polagoma prevzel vse programatično in organizatorično delo. Hotel je iz nje napraviti moderno slovensko stranko, ki bi se oprla na kmete in delavce, v nasprotju z dotedanjo Gregorčičevo in Gabrščkovo smerjo, ki sta se opirala na malomeščanstvo po mestih in na deželi.

Zopet pa je začutil, da se Gabršček boji njegove konkurence in zopet se ni odločil za boj. Sam od sebe je začel izročati vsa vodilna mesta, ki so mu bila po njegovi dejavnosti pripadla, čeprav ni imel nobenih osebnih ambicij. Odstopil je od predsedstva Ljudske posojilnice in Trgovske zadruge. „Čutil sem“, pravi Tuma, „sploh stremljenje nekaterih gospodov, da me izpodrinejo od vodstva zadruge, in zato sem vzel opozicijo proti mojemu načrtu (nakup Dreherjeve hiše) za povod, da sem se konec leta 1902 odpovedal funkciji pri Trgovski obrtni zadrugi.“ Ni hotel očitka, da hlepi po vodstvu in ni hotel „priditi veselja“ nad raznimi finančnimi ženiji (ki so potem zakrivili gospodarski polom zadruge). Posebno se je umaknil, ker ni prodril njegov dobro premišljeni in kakor bi kazali poznejši dogodki, pravilni predlog, da gresta pri državnozborskih volitvah leta 1901 narodna in narodnonapredna stranka skupaj. Po teh volitvah, ki so bile poraz za njegovo stranko, je vztrajal v stranki zopet samo iz dolžnosti. Pomagati je hotel stranki še pri deželnozborskih volitvah, ki so neposredno sledile državnozborskim. Tuma izrecno imenuje to svoje delo žrtev.

Brez boja se je dal izriniti tudi iz slovenske socialnodemokratske stranke, v katero je vstopil l. 1908 z namenom, da bo v njej samo veščak. Toda tudi v socialno demokratski stranki je hitro dobil vodstvene funkcije. Sredi usodne vojne, leta 1917, je postal celo njen idejni vodja. Že l. 1918 pa je bil popolnoma osamljen. Anton Kristan ga je v boju z mladimi izigral, Tuma pa se ni mogel braniti, tudi če bi bil hotel, saj ni imel nikakih organizatoričnih položajev, katerih se je vedno branil. Bil je nenadoma brez moči. Kakor je imel v narodni in narodno napredni stranki najširše perspektive, tako je tudi v socialno-demokratski stranki razumel velike naloge, ki jih je ta stranka takrat ob koncu vojne imela. In vendar ni mogel izvršiti niti ene.

Dokončno se je Tuma umaknil iz političnega življenja, ko je prišlo po livornskem kongresu v italijanski socialno-demokratski stranki do razkola. Strinjal se ni ne z desnico ne z levico, svoje poti pa ni mogel in ni hotel iti.

Ce se po tem kratkem pregledu Tumove politične poti vprašamo, kakšna je njena značilnost, potem lahko rečemo z urednikom, „da Tuma res ni bil politik v smislu političnih ideologov in voditeljev, ki se popolnoma predajo svoji politični zamisli in žrtvujejo vso svojo energijo, da oplode in razvijejo tudi iz majhnih zametkov mogočno ljudsko gibanje.“

Tuma sam je razložil sebe tako, da je hotel biti vedno samo vzgojitelj v politiki in nikdar politik v navadnem smislu. Po njegovih spominih pa je gotovo, da je že na univerzi sklenil postati politik. Tako pravi, da je govoril Rybažu že na Dunaju o tem, da je njegov cilj politično delovanje in boj za slovenstvo v Primorju. Pri tem ni vidna nikaka omejitev pojmovanja političnih nalog. Še l. 1924. pa je pisal Regentu, da se zaveda, da je politična natura in da mu je težko stati ob strani, zlasti ob času, ko je dana prilika ustvarjati (!). Kljub temu, da je ponovno sklenil umakniti se iz praktične politike, se je znova vračal vanjo. Tako je sam vzkljnil: „Zdi se mi, da je človeku ki se je kdaj lotil politike, sojeno, da se je ne more več znebiti.“

V tem je nekaka neskladnost. Ali je Tumova sodba o samem sebi kot politiku morda bolj naknadna konstrukcija kot izpoved zgodnje zavesti o lastni nalogi? Ali si je, ko je v mladosti mislil na svoje bodoče javno delo, zamišljal svoje delovanje res samo kot majhen del praktične politike? Ali se mu je proti volji politično delo sprevrglo v vzgojiteljstvo? Ali ni morda sploh izhajal iz napačnega pojmovanja politike, da je na koncu svojega življenja proti volji moral priznati, da se politika v navadnem smislu le ne da izpodriniti? Ali ni bil morda to edini način, da se obvaruje pred priznanjem, da je gradil na napačni osnovi?

Urednik je mnenja, da je iskati glavni vzrok v Tumovem „samosvojem individualističnem značaju in načinu življenja.“ Sledimo uredniku in poizkusimo razumeti posebnosti Tumovega političnega udejstvovanja iz njegove osebnosti.

Tuma je redek, zlasti pri nas redek primer, ki nam omogoča, da ne presojava dobe samo z naknadno modrostjo, s poznavanjem stvari in ljudi ter resničnega poteka dogodkov, ki ga imajo skoraj avtomatično poznejši rodovi. Tuma je namreč sredi razvoja našel do dogodkov razdaljo in zato perspektivo. Študiral je politiko kot zakonito dogajanje in delal metodično. Bil je realist, še davno preden je postal marksist.

Tako še danes po večini lahko prevzamemo njegove analize. Ugotavljanje dejstev je pravilno, zaključki o razvoju verjetni in perspektive razumne in mogoče. Razumne in mogoče so bile njegove zamisli, ko je bil še meščanski politik (n. pr. potreba pospešenega in sistematičnega premikanja težišča slovenskega življenja z zemlje v industrijo in trgovino, potreba posebne kmečko-delavske demokratske stranke), prav take, ko je bil proletarski politik, n. pr. nujnost, da postane socialnodemokratska stranka iz ozke delavske stranke splošna politična stranka, pretvorba Avstro-Ogrske v jadransko-podunavsko-sudetsko državo.

Tuma je videl brez dvoma mnogo več, kakor njegovi sodobniki. In vendar je krenila zgodovina v premnogih, prav gotovo pa v vseh bistvenih vprašanih drugam, kakor je on pričakoval in kakor je hotel, da bi bila krenila.

Njegove perspektive so bile razumne in mogoče, bile pa niso uspešne.

V nekem smislu moremo reči, da je bil Tuma popoln človek. Imel je pravilo v sebi, ne v drugih in ne v razmerah. Samo kar je spoznal za razumno in prav, je storil. Svojih sil ni zapravljajal, temveč jih je uporabljal. Vendar je bil pri tem hladno razumski in ni nagonsko poganjal. Značilno je, kako je študiral. Ne to, da je moral študirati z zaslužkom svojega dela, temveč da je bil pri tem sistematičen. Z lahkoto se je iztrgal iz enega okolja, če je mislil, da mu je za izobrazbo in omiko potrebno drugo. Neobčutljiv do nehvaležnosti se je ob takih prilikah otresal vseh vezi in prijateljstev. Podobno ga vidimo tudi v politiki, da spričo novih problemov, ki mu jih zastavlja delo, ne okleva pred dolgim studijem, ki mu da nov in temeljitejši pogled na svet, radi katerega menja svoj politični nazor.

In kakor čutimo pri njegovem izobraževanju prav nečloveško dvignjenost nad samega sebe, tako čutimo tudi pri njegovem delu nečloveško odmaknjenost od predmeta. Vedno je ostala zev med njim in svetom. Prav radi tega je s tako lahkoto opuščal položaje, ki mu jih je njegovo delo prinašalo, in je zamujal graditi organizacijske postojanke, ki bi bile potrebne za uresničitev njegovih zamisli. Prav radi tega je spregledal, da so njegove misli vezane tudi na njegovo osebo in njegovo delo. Spregledal je, da s tem, če žrtvuje svoje osebne prednosti, žrtvuje tudi svojo stvar. Resničnost misli mu je bila v njeni pravilnosti in ne v njeni izvedbi.

Manjkal mu je neposredni in oplajajoči stik z dogajanjem. Nikdar se ni z dogajanjem istovetil. Če ni nikdar iskal v javni stvari svoje koristi, ni tudi nikdar videl v svoji stvari javne koristi. V tej veliki nesebičnosti se je skrivala svoje vrste sebičnost, neka egocentričnost, pomanjkanje zadnje preprostosti. Tumo je vedno motila lastna oseba.

Iz istega razloga, iz katerega je hitel odlagati vse funkcije, kakor hitro je pri drugih začutil sum, da si želi vodstva, je tudi odklanjal narodno prvaštvo, ki se mu je z njegovimi zunanostmi gabilo. Tudi Masaryk je prvotno tako mislil. Toda ko je kot revolucionar prelomil z vso prejšnjo existenco in je bil vržen v skrajni boj, je spoznal, da ima tudi prvaštvo svojo nalogo. Spoznal je, da parade ne veljajo njegovi osebi in da bi bila smešna zaljubljenost vase, če bi tako mislil. Pozneje je imel še veliko politično veselje nad vsemi javnimi nastopi.

Posebnost Tumovega značaja, o kateri govorim, se zrcali v njegovem nazoru, kakšno naj bo vzgojno politično delo. Vso težo polaga na miselno zrelost in disciplinsko preizkušeno množico. Popolnoma pa spregleda vzgojni pomen neposrednega dejanja, samoiniciativnost množice in njihovo požrtvovalnost v kritičnih trenutkih. Zrcali pa se tudi v njegovi filozofiji. Njegov zaključek, da je mogoče samo dvoje, ali vera v neko višje bitje ali pa vera v neskončni napredek človeštva, ni samo čisto enostranski, temveč je tudi skrajno mrzel, človeško revo zanemarjajoč in skoraj prezirajoč. Nič čudnega se ne zdi, da je večina njegovih učencev, kakor sam pravi, prešla h krščanskim socialistom, saj so med tako zastavljenim nasprotjem volili bolj človeški del.

V svojih pogumnih nastopih pred množico ni bil nič manj mrzel. Bil je individualno junak, toda prepričeval ni. Ko popisuje, kako so mu fašisti razbili shod kolonov in kako so ti zapustili Tumo, ki je pričakoval fašiste kakor rimski senator barbarskega ~~Crakha~~ na Kapitolu, so moje simpatije na strani kolonov. Kakšno razumevanje so neki mogli imeti za goloroko pričakovanje do zob oboroženih fašistov?

Za presojo Tumovega političnega temperamenta se mi pa zdi najbolj značilno, kako je gledal na majniško deklaracijo in posebno še na Krekov predlog Antonu Kristanu, naj se krščanski socialisti in socialni demokrati združijo v majniški

agitaciji. Danes lahko presodimo, da bi bil imel tak skupen nastop največje posledice za naše strankarsko življenje. Tuma pa se je Krekovemu predlogu z vso silo uprl, češ da bi pomenjal Šušteršičevo rešitev. V zaključnem poglavju pa pravi sam: „Ta moja sodba bi menda bila pravilna, ako ne bi vpoštevili, da je visoki val navdušenja ljudskih množic za narodnostno idejo le moral z elementarno silo pomesti vse individualne moči, ki so se mu postavile po robu“. Kakor da ne bi šlo v politiki vedno in povsod prav za to elementarno silo. Ravno zato, ker Tuma ni našel stika s to elementarno silo, kot politik ni uspel.

Ali moremo po vsem sklepati tudi že na Tumovo individualno krivdo? Do razumarstva stopnjevana razumnost, hladna odmaknjenost od predmeta, ki gre do neobčutljivosti za elementarno, v stoičnost oblečeno egocentričnost, so skupni znaki pozitivizma. In prav ker se je Tuma vedno trudil do zadnjega izčrpati mogočnosti, ki sta mu jih dajali narava in doba, je postal najpopolnejši predstavnik slovenskega pozitivizma. Tudi on je bil po svojem času omejen.

Zato ne smemo pozabiti na stvarne razloge, ki so tudi onemogočili Tumi politični uspeh in stopnjevali že popisane posebnosti. Tuma se primerja s Krekom, češ tudi Krek ni bil politik temveč vzgojitelj. Koliko ta trditev drži, je še vprašanje. Toda neka podobnost je brez dvoma med Tumo in Krekom. Tumova zamisel, nasloniti se na kmeta in predvsem na delavca, ustreza Krekovi zamisli. In če je Krek uspel, Tuma pa ne, ne smemo med vzroki prezreti stvarnih razlik, da je Krek zrastel v mogočni stranki, ki se je naslonila na stoletne tradicionalne elemente slovenskih množic, dočim je bil Tuma član majhnih, od širokih množic ločenih stranic. Njegovemu okolju je manjkala tista organičnost, ki sta ji tudi notranja napetost in nasprotje potrdilo življenjske enotnosti, katera raste tudi v zastojih in zavojih dogajanja. V takem okolju nujno zmaga razum nad nagonom, vsaka razlika postane hitro načelna, vsako navzkrižje nasprotje, vsako nesoglasje vodi lahko v razkol. Značilno je, da se je krščansko socialna struja mogla izživljati v krilu katoliške stranke, medtem ko so drugi poizkusi, ki so odgovarjali več ali manj istim socialnim potrebam (Mandičeva narodno socialna struja v Trstu, agrarna stranka na Goriškem) propadli. Gotovo so torej na pr. pri Tumovem neuspehu v narodno napredni stranki odločali tudi stvarni in ne samo osebni razlogi.

V teh stvarnih razlogih — morda se dado najkrajše izraziti tako, da smo industrializacijo doživljali samo pasivno, ne da bi sami v tem procesu postali činitelj — je tudi utemeljen njegov prehod v socialno demokracijo. Vsak, ki ga ni mogla pritegniti h katoliški stranki krščansko-socialna struja, je moral, če je le bil srborit in delaven, preiti k socialni demokraciji. Po drugi strani pa je najlepše opravičilo obstoja socializma pri Slovencih to, da je našel vanj svojo pot tako intelektualno pošten in dosleden človek kakor Tuma. Tuma je prinesel vanj tradicije leta 1848, ki so v meščanskih strankah umirale in ki jih je poživil z evropskim miselnim razvojem.

Če ne moremo pri tem prezreti, da je na nesrečo slovenskega naroda in slovenskega socializma bil hrom tudi ob najbolj usodnih urah slovenskega naroda, se pa moramo zavedati tudi vrednosti njegovega miselnega napora. Tumov element je bila misel. Zato je v časih, ko se je toliko usodnega dogajalo, ko se je ob propadanju starega in pomanjkanju novega stopnjevala intenzivnost vsega, tudi njegova misel dosegla največjo globino in največjo ostrost. In v Tumi iz tega časa imamo Slovenci socialističnega misleca, kakršnega mnogo narodov nima.

Zato bodo vedno vsi, ki hočejo ustvarjati svobodo slovenskega naroda v veljavnem bratstvu s ponosom imenovali med svojimi učitelji Tumo.

Joža Vilfan.